

FENOMENUL DEFORMĂRII PROFESIONALE ȘI CĂILE DE DEPĂȘIRE A ACESTUIA ÎN CAZUL ANGAJAȚILOR SISTEMULUI ADMINISTRAȚIEI PENITENCIARE

Oleg RUSU,

doctor în drept, conferențiar universitar,

șef al Departamentului știință

al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI

Rezumat

Potrivit autorului, o influență deformatoare asupra personalității funcționarilor instituțiilor penitenciare o are mediul specific în care este desfășurată activitatea profesională. Analizând modificările de ordin negativ care pot avea loc cu unii funcționari ai sistemului administrației penitenciare, sunt evidențiate trei tipuri de schimbări: devierea profesională; deformarea profesională; degradarea profesională. În final se accentuează că în cadrul pregătirii profesionale a cadrelor pentru sistemul administrației penitenciare se va pune accentul într-o manieră pragmatică pe procedurile de: instruire și asistență psihologică a funcționarilor, ce ar include cunoștințe generale psihologice din domeniul psihologiei penitenciare, tehnicile de modificare comportamentală, restructurarea cognitivă, rezolvare de probleme, management al stresului, negociere și management al conflictului, luare a deciziilor, autocontrol emoțional și comportamental.

Cuvinte-cheie: mediul penitenciar; condiții de activitate; devierea profesională; deformarea profesională; degradarea profesională; pregătirea profesională.

Summary

According to the author, a deforming influence on the personality of the penitentiary staff has the specific environment in which the professional activity takes place. Analyzing the negative changes that may occur with some officials of the penitentiary administration system, three types of changes are highlighted: professional deviation; professional deformity; professional degradation. Finally, it is emphasized that in the professional training of cadres for the penitentiary administration system the focus will be placed in a pragmatic way on procedures of: training and psychological assistance for functionaries, behavioral modification techniques, cognitive restructuring, problem solving, stress management, conflict negotiation and management, decision-making, emotional and behavioral self-control.

Keywords: the penitentiary environment; working conditions; professional deviation; professional deformity; professional degradation; professional training.

În societatea noastră există o multitudine de profesii care expun periodic persoana unor situații extreme. La categoria unor astfel de profesii, fără îndoială, se referă și angajații sistemului administrației penitenciare.

Specialiștii care activează în cadrul sistemului administrației penitenciare asigură necesitatea stringentă a societății de apărare împotriva infractorilor. Această categorie de persoane – gardieni, controlori, educatori, lucrători sociali, psihologi, necesită ei înșiși o diagnosticare și asistență psihologică. După cum se știe, încordarea psihologică crește, iar problemele psihologice se acutizează în situații extreme de lucru cu deținuții.

Este paradoxal, însă cercetări consacrate problemelor deținuților sunt semnificativ mai multe decât cercetările consacrate categoriei de persoane responsabile pentru acești deținuți. Activitatea angajaților sistemului administrației penitenciare decurge în situații încordate, conflictuale, uneori chiar periculoase pentru viață. Astfel de condiții au o influență puternică și sunt numite extreme. Ele creează dificultăți în soluționarea sarcinilor de serviciu, se răsfrâng negativ asupra reușitei activității, solicită personalului o sustenabilitate, o pregătire specială, o abilitate deosebită de a acționa în condiții extreme.

Succesul profesional este determinat, în mare măsură, de prestigiul personal, de eficacitatea relațiilor interpersonale, de buna orientare în mediul social actual. Toate acestea devin importante și din cauza influențelor care vin din partea „obiectului muncii” sub forma mentalităților, vocabularului, stilului de viață. De mult timp se fac încercări să se renunțe la poziția formală, detașată, indiferentă față de deținut, la viziunea globală asupra locului și rolului instituției în cadrul mecanismelor de apărare socială și efortul de a face din penitenciar într-adevăr un loc unde se resocializează noua personalitate, de la modelul dur și agresiv al lucrătorului din penitenciar la o persoană cu o competență vizibilă, maniere agreabile, transparență, neutralitate binevoitoare, înțelegere corectă a timpurilor în care trăim, cu concepția că ceea ce face este o muncă de terapie socială, că reglementările în vigoare au o limită dincolo de care trebuie să te descurci singur, orientat doar spre valorile în care crezi [1, p. 93].

Activitatea zilnică a funcționarilor SAP este destul de încordată [2, p. 21]. Unul din factorii de bază este chiar contingentul cu care aceștia sunt nevoiți să lucreze. De asemenea, condițiile de muncă. Orice s-ar spune, în mediul penitenciar nu este loc de romantică – doar cruzime, suferințe, mizerie, iar cu toate acestea, volens nolens, te obișnuiești [3, p. 14].

Primul factor extrem este contingentul deținuților. În rândul condamnaților la privațiune de libertate cota persoanelor cu anomalii psihice constituie 20-25% (fără narcomani, alcoolici și toxicomani). Numărul acestora crește în mod proporțional odată cu creșterea severității regimului instituției penitenciare în care aceștia își ispășesc pedeapsa. În rândul acestor condamnați pot fi întâlniți psihopați, oligofreni, epileptici. Pe măsura concentrării într-o instituție penitenciară a recidiviștilor și a persoanelor care au

comis infracțiuni deosebit de grave are loc „aglomerarea” condamnaților cu un potențial criminogen sporit [4, p. 56-57]. Poate fi observată o dependență directă între nivelul înalt al pericolului criminogen al condamnaților (cu particularități psihopatice), tipul regimului instituției penitenciare și cota infracțiunilor deosebit de grave comise de către aceștia. În cazul când un astfel de condamnat începe a striga și a ofensa un reprezentant al administrației acesta poate aplica forța fizică, însă o astfel de acțiune nu poate fi numită tocmai adecvată; un astfel de deținut ar urma să fie plasat mai degrabă într-un spital decât în izolatorul disciplinar. Însă acest lucru deja nu ține de competența sa.

Un loc aparte îl ocupă categoria de condamnați care își ispășesc o pedeapsă cu termen mare precum și deținuții pe viață. Condițiile detenției respectivei categorii de condamnați, pe lângă un regim strict de detenție, includ și forme regulamentare specifice de comunicare a gardienilor cu deținuții. Aceste forme de comunicare formează treptat la angajați un tip specific de comportament, fapt care deseori influențează negativ personalitatea [5, p. 56].

Specific mediului penitenciar este existența în paralel a unor norme oficiale care sunt legiferate și urmăresc atingerea obiectivelor instituției productive, educative, preventive, cu normele neoficiale, care exprimă generalizarea experienței dobândite de deținuți având ca scop crearea unor relații și condiții de viață suportabile din punctul lor de vedere pe parcursul executării pedepsei și acționează numai în interiorul grupului de deținuți. Să nu uităm și de faptul că deși personalul în marea lui majoritate este satisfăcut de salariul pe care îl are, de prestigiul pe care îl are în fața cunoscuților, ei sunt în permanentă încordare în timpul lucrului, într-o frustrare latentă, mulți din ei au temeri că pe membrii familiei lor îi paște primejdia, nu sunt siguri pe ziua de mâine, deseori pleacă acasă cu o dispoziție proastă [6, p. 12-13].

Comunicarea cu deținuții este descrisă ca o provocare continuă; riscul nu este atât nemijlocit (fizic), cât psihologic, deoarece aflarea permanentă „în vizorul” unor eventuale critici, plângeri sau provocări este destul de dificilă. Fiind, în majoritatea lor, oameni necinstiți, deținuții urmăresc cu atenție faptul ca funcționarii să nu comită încălcări. De aceea, un ofițer cu o reputație nepătată întotdeauna se bucură de respect [7, p. 373], iar cel care s-a lăsat ispitit de unele daruri intrând cu deținuții sau rudele lor în relații neregulate, nu este văzut cu ochi buni și apreciat. Dacă funcționarul își îndeplinește obligațiunile de serviciu în mod onest, deținutul va fi întotdeauna într-o pierdere morală.

Pe de altă parte, este conflictul psihologic permanent cu deținuții. Aplicarea forței fizice față de condamnat – deși este o situație probabilă, este

totuși una destul de rară, deoarece un profesionist adevărat pur și simplu nu va admite ca deținutul să nu se supună în așa măsură încât să fie lovit cu bastonul. În toate timpurile cel mai important a fost de a ieși învingător în lupta psihologică, fără a apela la amenințări sau violență, impunându-l să îndeplinească toate cerințele legitime.

Un alt factor extrem este izolarea condițiilor activității profesionale. Funcționarii SAP sunt ostacii involuntari ai profesiei lor [8, p. 171]. Teritoriul activității lor este limitat de perimetrul penitenciarului. Izolarea condițiilor activității profesionale conduce la faptul că la personalul penitenciar poate fi atestată oboseala fizică și psihică, incompetența profesională, relații nereglementare cu condamnații și alte încălcări ale disciplinei de muncă [9].

Deosebit de actuală este soluționarea problemelor legate de profilaxia deformării moral-profesionale a funcționarilor SAP. Deseori noțiunea dată este legată de diminuarea eficienței activității profesionale, modificări ale calităților umane în special morale, când funcționarul încetează a se respecta pe motivul că activează în cadrul SAP, percepe serviciul doar ca pe un mijloc de atingere a unor scopuri egoiste. Uneori această noțiune mai include pierderea capacității de a gândi de sine stătător, de a lua decizii, de a acționa fără șabloane. Una din părțile principale ale deformării este pierderea capacității de autoapreciere. Are loc împietrirea sentimentelor, persoana devine conflictuală, irascibilă, neechilibrată [10].

Analizând modificările de ordin negativ care pot avea loc cu unii funcționari ai SAP, ar putea fi evidențiate trei tipuri de schimbări: devierea profesională; deformarea profesională; degradarea profesională.

Termenul „deviere” este utilizat în unele domenii ale științei pentru indicarea abaterii de la normă sau de la anumiți indicatori fixați. El poate fi utilizat și pentru marcarea modificărilor care pot avea loc cu funcționarii SAP sub influența activității profesionale.

Devierea profesională constă în modificări ne semnificative însă care poartă un caracter negativ pronunțat al schimbării calităților personale ale funcționarilor SAP. De regulă, acest fenomen nu conduce la modificări negative ale caracteristicilor personalității și nu influențează semnificativ eficiența activității profesionale.

Deformarea profesională reprezintă modificarea abilităților profesionale și a caracteristicilor personale ale funcționarului SAP într-o direcție negativă sub influența condițiilor și experienței activității profesionale.

Fenomenul deformării profesionale a personalului merită o atenție deosebită. Când vorbim despre deformare profesională, se are în vedere influența condițiilor și a conținutului activității profesionale pe o modificare negativă a calităților personale și comportamentul funcționarilor. Agresiu-

nea fizică, brutalitatea, aplicarea mijloacelor speciale fără necesitate – reprezintă formele extreme ale manifestării deformării profesionale. La etapele timpurii ale serviciului modificările de personalitate se manifestă doar prin asimilarea unui jargon profesional, imitarea unor maniere de comportament ale condamnaților, iar ulterior – în pierderea capacității de empatie față de problemele altora și formarea directivei spre înăsprirea pedepsei.

Deformarea profesională reprezintă un fenomen social-psihologic și general-uman.

În condițiile instituției penitenciare, unde obiect al influenței coercitiv-educative sunt infractori, este sporită tentația manifestării cruzimii din partea reprezentanților administrației. În cazul dat acționează așa-numitul mecanism de „dezumanizare a adversarului” potrivit căruia față de infractor pot fi aplicate orice mijloace.

Degradarea profesională poate fi apreciată ca fiind gradul maxim al deformării profesionale, când apare întrebarea cu privire la corespunderea profesională a persoanei funcției ocupate.

Cauze ale unei astfel de deformări sunt interacțiunea continuă (în virtutea funcției) cu mediul criminal, persoane cu comportament amoral; prezența unor suprasolicitări fizice și emoțional-psihologice. Deformarea profesional-morală este periculoasă atât pentru angajații cu vechime în muncă, cât și pentru tinerii specialiști [11, p. 93-94].

Degradarea personalității apare ca rezultat al unei activități îndelungate în condiții extreme. În unele cazuri putem deja vorbi despre o deformare și degradare profesională, ajunsă până la degradarea personalității, când are loc îngustarea considerabilă a cercului de interese, necesități și diminuarea nivelului acestora, „abrutizarea” personalității în ansamblu. Deseori faptul dat se manifestă în relațiile interpersonale cotidiene. Stilul comunicării profesionale cu condamnații se transferă pe contactele cu alte persoane, când faptul dat nu este condiționat de situație. Se poate spune că suferă și vocabularul angajatului. Comunicarea cu purtătorii vocabularului criminal conduce la contaminarea cu argoul criminal [12, p. 188].

Punctul maxim al deformării profesionale pică pe al 3-4-lea și al 6-7-lea an de activitate în instituția penitenciară [13, p. 77]. Urmează de menționat că respectivele probleme sunt atestate și la nivel internațional. Conform literaturii de specialitate, în SUA la angajații instituțiilor penitenciare, de asemenea, se atestă fenomene de criză, generate de regimul sever de muncă, afluența de plângeri și cereri ale deținuților, pericolul permanent de agresiune din partea lor, apariția conflictelor, prestigiul scăzut al profesiei.

Condițiile de muncă dificile necesită abordarea specificului cerințelor psihologice față de personalitatea și activitatea personalului instituțiilor penitenciare.

Este unanim recunoscut că eficiența funcționării instituțiilor penitenciare în mare parte depinde de competența profesională și aptitudinile psihologice ale personalului. Din acest motiv psihologia penitenciară acordă o atenție sporită motivării cerințelor psihologice, înaintate față de funcționarii sistemului respectiv.

Printre calitățile importante sunt menționate cele morale, stabilitatea emoțională, abilități pedagogice și comunicative dezvoltate, pregătirea psihologică pentru serviciu, rezistența față de influența nefavorabilă a mediului condamnaților [14].

Este stabilit că profilul general al funcționarilor instituțiilor penitenciare nu se deosebește semnificativ de profilul personalității funcționarilor altor organe de drept. Faptul dat respinge stereotipul potrivit căruia în sistemul administrației penitenciare activează persoane predispuse la agresivitate sau cu un intelect scăzut. Un astfel de stereotip, în cele mai dese cazuri, este format în baza unor situații ieșite din comun devenite cunoscute prin intermediul mass-media.

Cauzele încălcării legalității au devenit obiectul atenției sporite a psihologilor și pedagogilor în domeniu [15, p. 37].

Menționând realitatea acțiunii mecanismului respectiv al deformării personalului în instituțiile penitenciare, cercetătorii ajung la concluzia că „personalul din penitenciar este o jertfă a sistemului ca și deținuții”. Însă oricât de dificile ar fi situațiile, oricât de „presată” ar fi persoana de factorii externi, ea întotdeauna va lua deciziile singură și tot ea poartă pentru ele răspundere [16, p. 320].

Activitatea funcționarilor sistemului administrației penitenciare decurge în situații încordate și conflictuale, uneori periculoase pentru viață. Astfel de condiții creează dificultăți majore în soluționarea sarcinilor profesionale, se răsfrâng negativ asupra reușitei activităților, necesită din partea personalului o stabilitate psihologică, o pregătire specială, abilități de acțiune adecvat în orice situații.

Condițiile extreme conțin diverși factori care manifestă o acțiune psihologică asupra funcționarilor SAP. Pot fi evidențiate următoarele grupuri de factori extremi: psihologici; moral-psihologici; profesional-psihologici [17, p. 532].

Asupra unei eventuale deformări a personalității funcționarilor instituțiilor penitenciare indică mai mulți cercetători. Este vorba despre modificări și dereglări ale personalității funcționarilor, generate de factorii specifici ai activității desfășurate.

O influență deformatoare asupra personalității funcționarilor instituțiilor penitenciare o are mediul specific în care este desfășurată activitatea profesională. Totodată, urmează a ține cont de următorii factori însoțitori:

mediul închis al instituțiilor penitenciare; contactul permanent și inevitabil cu mediul criminal; condițiile de muncă stresante legate de amenințarea permanentă cu agresiunea emoțională și fizică din partea deținuților.

Este demonstrat că sub influența factorilor negativi exteriori la funcționarii instituțiilor penitenciare se diminuează cerințele față de propriile fapte și acțiuni.

Deformarea profesională se manifestă prin următoarele: tendința de a înăspri condițiile ispășirii pedepsei; ridicarea cerințelor față de deținuți; convingerea fermă în propria justete; nihilismul juridic (ignorarea conștiență a prevederilor care reglementează activitatea de serviciu).

Deformarea profesională a funcționarilor se manifestă în diminuarea bunăvoinței, comunicativității, în scăderea atitudinii emoționale pozitive față de toate persoanele, nu doar față de condamnați. Totodată crește agresivitatea, irascibilitatea, negativismul, susceptibilitatea, suspiciunea.

Cele mai eficiente măsuri de prevenire a abuzului deținuților din partea angajaților, întreprinse de către administrația penitenciară țin de calificarea personalului penitenciar și sunt: instruirea continuă și specializată a personalului instituțiilor penitenciare; un proces adecvat de selectare/angajare a funcționarilor instituțiilor penitenciare; verificarea permanentă a modalității de îndeplinire a atribuțiilor de serviciu de către angajați; desemnarea unui instructor, îndrumător pentru funcționarii nou-angajați [18, p. 77].

Totodată, managementului superior al sistemului administrației penitenciare i se recomandă să îmbunătățească condițiile de activitate ale funcționarilor sistemului administrației penitenciare și să dezvolte programe de menținere și rehabilitare psihologică a angajaților [18, p. 69].

Reieșind din cele relatate, se conturează ideea necesității instruirii profesionale și psihologice a funcționarilor sistemului administrației penitenciare, fapt ce le-ar facilita considerabil activitatea, ar reduce riscul de inadaptare profesională, instabilitate emoțională, apariția stresului profesional și a deformării profesionale. Astfel, cunoscând problema în cauză și efectele ei, putem concluziona că este nevoie și se prezintă într-o manieră pragmatică procedurile de: instruire și asistență psihologică a funcționarilor, ce ar include cunoștințe generale psihologice din domeniul psihologiei penitenciare, tehnicile de modificare comportamentală, restructurare cognitivă, rezolvare de probleme, management al stresului prin mecanisme de coping și tehnici de relaxare, negociere și management al conflictului, luare a deciziilor, comunicare și autocontrol emoțional și comportamental, fundamentale în intervențiile psihologice validate științific. În cadrul activităților de pregătire profesională a personalului trebuie să fie incluse teme specifice pentru ca fiecare persoană să poată identifica semnele premergătoare insta-

lării unor stări de disfuncționalitate psihică și să solicite luarea unor măsuri în consecință [6, p. 13].

Referințe bibliografice

1. Florian Gh., Psihologie penitenciară, București, Oscar Print, 1996, 304 p.
2. Пенитенциарная психология: Программа для высших учебных заведений МВД РФ. Под руководством А.И. Ушатикова. Рязань, 1995. 336 с.
3. Грибов В., В тюремном интерьере. În: Ветеран. 2003. № 5 (718). с. 13-16.
4. Белослудцев В.И., Козюля В.Г., Организационно-управленческие и педагогические проблемы исполнения уголовных наказаний в отношении осужденных с психическими аномалиями. În: Социально-психологические проблемы организации исполнения уголовных наказаний: Сборник статей. Под ред. А.В. Пилещко, В.А. Уткина. Домодедово, 1996. с. 55–57.
5. Мухина В., Хвостов А. Пожизненно заключенные: мотивация к жизни. Развитие личности. 2002. № 3. с. 51–60.
6. Losii E., Antonevici N., Aspecte psihologice ale instruirii și asistenței psihologice a colaboratorilor din penitenciare. În: Revista Pedagogie. Psihologie specială. Asistență socială. Nr. 10, Chișinău, 2008 p. 11-14.
7. Филиппов А., Изолятор. Добро и зло меняются местами: Записки надзирателя. Москва, 2001. 421 с.
8. Ильина Е., Экстремальная профессия – сотрудник УИС. În: Развитие личности. 2002. № 4. с. 169–173.
9. Мухина В., Рабочие материалы «А» исследования в рамках проекта «Инновационные технологии социальной адаптации и ресоциализации осужденных к длительным срокам наказания» программы малых грантов «Тюремная реформа в России» PRI. 2002–2003.
10. Мухина В., Проценко Л., Рабочие материалы «Б» исследования в рамках проекта «Инновационные технологии социальной адаптации и ресоциализации осужденных к длительным срокам наказания» программы малых грантов «Тюремная реформа в России» PRI.
11. Алферов Ю., Козюля В., Деадаптация и стрессоустойчивость человека в преступной среде. Домодедово, 1996. 111 с.
12. Мухина В.С., Стигматизация личности в подростковой среде. În: Развитие личности. 2000. № 3–4. с. 187–190.
13. Лебедев В., Мотивация профессиональной деятельности сотрудников ИТУ. În: Актуальные проблемы морально-психологической подготовки личного состава органов внутренних дел (По материа-

лам научно- практической конференции). Ред. кол. Л. М. Колодкин и др. Москва, 1992. с. 75 -78.

14. Панкин И., Личная безопасность сотрудников внутренних дел: тактика и психология безопасной деятельности. Москва, 1996, 244 с.;
15. Безносков С., Теоретические основы изучения профессиональной деформации личности. Санкт-Петербург, 1995, 272 с
16. Дебольский М., Основные направления психологического обеспечения работы с кадрами. În: Прикладная юридическая психология. Под ред. А.М. Столяренко. Москва, 2001. с. 312–324.
17. Беяева Л., Психологические особенности экстремальных ситуаций правоохранительной деятельности. Прикладная юридическая психология. Под ред. А.М. Столяренко. Москва, 2001. 575 с.
18. Dolea I., Zararia V., Securitatea personală în mediul penitenciar. Chișinău: Cartea Juridică, 2013, 96 p.